

Marafkó László
(1944, Győr)
prózaíró, publicista,
szerkesztő

Marafkó László

Bot és karó

József Attila-sorok rejtelméi

Megismerésük óta izgat némely József Attila-sor jelentésbokra. Ilyen a *Hazám* 6. szonettje utolsó terzinájának többértelműsége: „Hol lehet altiszt, azt kutatja, / holott a sírt, hol nyugszik atyja, / kellene megbotoznia”.

Tudjuk, József Attila nemcsak az elhivatott költőknél bevett módon, azaz a saját ars poetica alapján írt tudatosan, hanem az alkotói folyamat előtt-mögött már meglevő teoretikus megalapozottság jegyében is. Az *Irodalom és szocializmus (Művészetbölcseleti alapelemek)* egyik gondolatát talán túl sokszor (bár nem mindig pontosan) idézik: „a mű világának minden pontja archimédeszi pont”. De a szabadeloadás szövegében található egy másik fontos gondolat is: „a szó önmagában is műalkotás, hiszen a szó a műalkotás legkisebb eleme”. Majd néhány mondattal később: „Így a szó a műalkotásban a saját keletkezésének a szerepét játssza. Mégpedig olyan módon, hogy a költeményben levő összes többi szóval együtt keletkezik. A költeményt eszerint úgy is fölfoghatjuk, hogy egyetlen keletkező szó, hogy a keletkező neve annak a dologi csoportnak, amelyet bontatlan egységbe és végső szemléleti egészbe foglal.”

Mindezek jegyében legalább kétfelé ágazhat az idézett versszak értelmezése. Az egyik, a kézenfekvőbb, nyilván a fiú ösztönök vezérelte bosszúvágy, az apa felelősségének elemi számonkérése a saját sorsa miatt. Mindezt tehetetlenségében csak a síron tudja kitölteni, így

A 115 éve született József Attila emlékére.

hát bottal végigveri, azaz megbotozza, miként egy rabiátus szülő tenné a gyermekével. A pszichikai mögöttes, s abból a versbe szüremkedő élmény joggal feltételezhető, hiszen a félárva József Attilának volt része verésben, egyrészt Öcsödön, a nevelőszülőknél, másrészt a ferencvárosi nyomorúságos időkben is. Az utóbbi esetben az állandó gürcölés miatt a kényszerű távollétével, majd később a teljes hiányával mitikussá növelt Mama kezétől is elszenvedve, ami aztán örök lelkifurdalást okozott mindkettőjüknek. (Konkrét esetként említhetjük Jolán életrajzi könyvének epizódját, amikor is egy alkalommal a szeretethiányos, frusztrált kisfiú, éjszaka kilopózva megette az anyja süttötte, családnak szánt buktát, aminek kétségbeesett verés lett a következménye.)

Ám a szónak lehet egy másik olvasata is: „megbotoznia”, tehát szegényes, egyszerű síremléket, egy botot tűzve a netán jelöletlen halomra. A „z” igeképző az eléggé tág, ’valamit gyakorol’ jelentéskörben jól ismert: pofoz, (be)poroz, boroz.

A befogadónak nem dönteni kell, hanem rezonálni. Ha ugyanis egyáltalán megmoccan, előnyomul a többféle értelmezés lehetősége, az már visszavonhatatlan, asszociációs terük ott vibrál, sugallatként ott rezeg a befogadóban, s jelentésük akár felesel egymással, akár egymást erősíti, vagy éppen gyengíti, mindenképp módosítja, egészében titokzatossá teszi a pusztán fogalmi jelleget. Az adott szó archimédeszi jellege így mélyíti el a versegész élményét.

József Attila 1937-es gyógykezelése lezárultával, a némileg kikényszerített szárszói pihenés rokonai közegéből, de egyfajta lelki magányzárkából írta november 24-én Hatvany Bertalannak: „Nektek kellene megállapítanotok most, hogy mennyire használhattok engem. Csak most fogok a versíráshoz, tehát új verseimen és személyes találkozáson megállapíthatjátok.” A versek vitathatatlanul remekművek. S a bekövetkező vég – ha lehet paradoxonnal élni – polifón.

A halála előtti, felkavaró és tökéletes lezárást képviselő versek közül a *Karóval jöttél...* első sora szintén rejtélyes: „Karóval jöttél, nem virággal / feleseltél a másvilággal”. A költő halála után, a Szép Szó 1938. január–februári számában jelent meg, eddig ismeretlen szövegforrásból közölve. A kritikai kiadás megjegyzi: „A 4. szakaszt Németh Andor is idézi az Újság 1937. dec. 5-i számában, a 15–16. sort eltérő központozással: »akartad, / s hány hét a világ, te bolond?«”

De az interpunkció eltérésénél sokkal lényegesebb az, amiről a szakirodalom tud, hogy Mándy Stefánia birtokában volt egy korrek-túrapéldány, amelyben a „karó” helyett „kóró” szerepel. A hangulatában így lényegileg más, bár a szembeállítást talán képileg konzekven-sebben képviselő sor elemzésébe (kóró, tehát elszáradt, halott növény s a virág, míg a jól ismert változatban a fenyegető karó s a bizalmat, harmóniát kifejező virág ellentéte) mégis felesleges belemerülni, hiszen a kritikai s a rengeteg korábbi kiadás mind a „karó”-t vélte és tekintette egyetlennek, tehát úgymond hitelesnek. Ezért – érthetően – az említett szakirodalmi adatról a nagyközönség, a versolvasók többsége egyáltalán nem is tud.

Az önmegszólító (Németh G. Béla véleménye szerint egyben időszembesítő) vers kezdő szava („karóval”) elsőre mélységes fenyegetést s egyidejűleg fenyegetettséget sugall. Hogy másodjára mit is, arról majd később.

A verés, a megveretés a költő mély gyermekkori traumája. Vers elemzése során életrajzi tényekre hivatkozni azért sem külsődleges

szempont, mert a barátok, kortársak emlékezései szerint a költő nemegyszer beszélt arról, hogy költeményeivel a maga belső problémáit akarja megoldani. Természetesen úgy, hogy művé szublimálja őket (mint például a kötete élére is mottóul választott pásztortánccban: „Aki dudás akar lenni, / pokolra kell annak menni”). Az ütlegelés motívumra érdekes korai példa az 1924-es *Milyen jó lenne nem ütni vissza* első versszaka: „Mikor nagyokat ütnek rajtunk, / Milyen jó lenne nem ütni vissza, / Se kézzel, se szóval, / Világítani a napvilággal”. A záró két sor, ha nem is teljes szövegszerűségével, de ritmikájában, ragrímeivel sajátos hangulati előképe a szóban forgó nagy versnek („feleseltél a másvilággal”). Tulajdonképpen az egész életművön végigvonul, visszatér ez a bot-erés képzetkapcsolat. Az 1929-es *Nincsen apám, se anyám* kötet egyik szerelmes versében olvasható: „Zsákom rádobom a bokorra, / bottal ütök a virágokra” (*Sok gondom közt*). S az utolsó élet-szakaszban ott a *Kései sirató* megrendítő önvádja: „Lásd, örülnék, ha megvernél még egyszer!” Majd az 1937-es *Gyönyörűt láttamban*: „megöl az ellenség és megver”.

De a karónak lehet egy másik kontextusa is: a segítése, a támaszé. Az 1931-es *Döntsél a tőkét, ne siránkozz!*-kötetben a *Farsangi lakodalomból* idézve: „Görbe karónk meghízott! / Kolbász lesz belőle, ám / paraszti bendőbe!” A *Medvetánc* című kötetében a *Holt vidék* (1931) egyik versszaka: „Sorakozó sovány karók, / öreg parasztoknak valók / járkálni”.

Figyelmet érdemel az utolsó esztendőben, a Flóra-szerelem ambivalenciájában, mintegy alkotáslélektani háttéremlékként Kozmutza Flóra 1937. augusztus 27-én, Tihanyból írott levelének egyik mondata: „Nagyon szeretném, ha optimistább tudna lenni, nem keresné ki mindig a »rózsa közül a tövist«.”

A karó a rózsató támasztéka is lehet, tehát a rátámaszkodás a *Karóval jöttél...* versszövegének implicite hangulati részeként is már ott rezeghet a vers felütésében.

Tehát már a vers első sora vibrál a különböző hangulattartományok között, még akkor is, ha a legtöbb olvasó – nem rendelkezve ennyi életrajzi, irodalomtörténeti háttérismerettel – nem analízáló attitűddel, készséggel fogad be egy verset.

A versek utalás- és jelentésbeli sokrétősége a költő életművének kutatói között is nézetkülönbségek indukálója volt – és marad. A József Attila-versek kritikai kiadásának jegyzetapparátusa, a variánsok sokasága szinte egy szövegkorall gazdagságát mutatja, bizonyítva a köl-

tő végsőig alakító, csiszoló munkamódszerét, s egyben megerősíti az értelmezések világának tovább táguló, tágítható voltát. Bármennyire tartják szerelmes versnek, átfogóbb értelmű a *Flóra* című költemény „alversének”, a *Rejtelmek*nek első két sora: „Rejtelmek ha zengenek, / őrt állok, mint mesékbe”. Mert a költészetben az egyértelműség, a lezárttság inkább leegyszerűsítő jellegű, szemben a dolgok mikrouniverzumát megsejtető, lebegtető, interferáló jelentésterrel. A klasszikusok (utó)életét ez a hatás is táplálja.

Vanyúr István: Szent György